

РОЗВИТОК СУБ'ЄКТНОСТІ СТУДЕНТІВ – МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ЯК АСПЕКТ СТАНОВЛЕННЯ ЇХ ПРОФЕСІЙНОЇ ПОЗИЦІЇ

Мешко О.І. Розвиток суб'єктності студентів – майбутніх педагогів як аспект становлення їх професійної позиції. У статті обґрунтовано сутнісно-змістові характеристики суб'єктності як складової професійної позиції майбутнього педагога. Встановлено, що суб'єктність педагога як інтегральна професійно важлива якість особистості виявляється у прагненні до самовизначення, самодетермінації, саморегуляції та самовдосконалення у професійно-педагогічній діяльності. Уточнено поняття суб'єктності студента – майбутнього педагога. Проаналізовано зміст суб'єктності майбутніх педагогів у контексті вікових особливостей та процесу професіоналізації майбутнього фахівця. Розкрито особливості розвитку та реалізації суб'єктної активності студента в умовах навчально-професійної діяльності у вищому навчальному закладі.

Ключові слова: професійна позиція, педагог, суб'єктність, студент, розвиток суб'єктності студента, професійне становлення майбутнього педагога.

Мешко А.И. Развитие субъектности студентов – будущих педагогов как аспект становления их профессиональной позиции. В статье обоснованы сущностно-содержательные характеристики субъектности как составной профессиональной позиции будущего педагога. Установлено, что субъектность педагога как интегральное профессионально важное качество личности выявляет себя в стремлении к самоопределению, самодетерминации, саморегуляции и самосовершенствованию в профессионально-педагогической деятельности. Уточнено понятие субъектности студента – будущего педагога. Проанализировано содержание субъектности будущих педагогов в контексте возрастных особенностей и процесса профессионализации будущего специалиста. Раскрыты особенности развития и реализации субъектной активности студента в условиях учебно-профессиональной деятельности в высшем учебном заведении.

Ключевые слова: профессиональная позиция, педагог, субъектность, студент, развитие субъектности студента, профессиональное становление будущего педагога.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими практичними завданнями.

Перед сучасним педагогом постають такі завдання, які в змозі реалізувати лише відповідальна і самостійна особистість, котра є суб'єктом професійної, соціальної і особистісної життєдіяльності. Можна стверджувати, що успішність професійної діяльності педагога є функцією його суб'єктності, що вимагає від нього внутрішньої впорядкованості та структурованості смислів, цінностей, здатності до саморегуляції власних дій. Відтак, цілеспрямоване формування індивідуальності педагога вимагає виявлення і розвитку в структурі його особистості відносно стійкого керованого компонента, який слугує інтегральним показником особистісного розвитку і професійної готовності. До такого особистісного утворення ми відносимо професійну позицію. Саме через неї педагог виражає себе як суб'єкт педагогічної діяльності. Формування професійно-педагогічної позиції особливо актуальне на етапі професійної підготовки майбутнього фахівця у вищій школі, коли відбувається оформлення сфери його професійних цінностей і сенсів.

Останні дослідження і публікації, виділення невирішених питань загальної проблеми, якій присвячується стаття. Дослідження з проблеми особистісної позиції, виконані в межах різних концепцій та висвітлені в науковій літературі (К.О. Абульханова-Славська, Л.І. Божович, М.Й. Боришевський, Б.С. Братусь, В.І. Войтко, О.В. Киричук, І.С. Кон, І.М. Міхеєва, В.М. Мясіщев, С.Л. Рубінштейн та ін.), свідчать про те, що сутність цього феномена трактується по-різному. Аналіз поняття «позиція» як структурного утворення особистості показав, що хоч традиційно виявом особистісної позиції вважається сукупність основних ставлень до світу, до людей, до себе, вони зумовлені різними структурними компонентами та інтегральними характеристиками особистості.

Часто, звертаючись до розуміння цього поняття, дослідники роблять акцент на його статусно-рольовій складовій. Багато вчених аналізує його на основі теорії відносин В.Н. Мясіщева і визначає через сукупність ставлень особистості. Склалася наукова традиція, де позиція розглядається як самостійне, глибоко індивідуальне утворення особистості, результат досягнення людиною певного рівня морального та інтелектуального розвитку, появи стабільної системи ціннісних установок.

У наукових джерелах поняття позиції особистості педагога (педагогічна позиція, професійна позиція вчителя) вченими розглядається як невід'ємна частина професійної компетентності і необхідна умова здійснення педагогічної діяльності (О.Г. Асмолов, Н.П. Анікеєва, І.Д. Бех, І.А. Колеснікова, Л.В. Кондрашова, А.К. Маркова, Л.М. Мітіна, В.О. Сластьонін, В.І. Слободчиков, І.С. Якиманська і ін.). На думку В.О. Сластьоніна, педагогічна позиція — це система тих інтелектуальних, вольових і емоційно-оцінних ставлень до світу, педагогічної дійсності і педагогічної діяльності зокрема, які є джерелом його активності [8, с. 32-70]. Відповідно до підходу А.К. Маркової [6], поняття «професійно педагогічна позиція» позначає стійкі системи ставлень учителя до учнів, до себе, до колег, визначає його поведінку, стиль життя і діяльності. Важливою у контексті нашого дослідження є думка І.Д. Бека, який вказує на унікальність педагогічної позиції, оскільки вона одночасно є і особистісною, і професійною [3, с. 76].

На підставі аналізу наукових джерел можна стверджувати, що професійна позиція педагога відображає стійку усвідомлену систему його ставлень до різних аспектів своєї професії, спосіб самовизначення, прийняття і реалізації ним власної професійної та особистісної концепції. Безперечно, що це може бути притаманно лише педагогу, який суб'єктно включений у педагогічний процес та осмислено внутрішньо приймає його цінності. Правомірно стверджувати, що успішність педагогічної діяльності сучасного педагога є функцією його суб'єктності, що вимагає від нього внутрішньої впорядкованості та структурованості смислів, цінностей, здатності до саморегуляції власних дій, ставить особливі вимоги до його професійної позиції і, власне, виявляється через цю позицію. У контексті нашого дослідження все вищезазначене дає змогу розглядати розвиток суб'єктної сутності особистості педагога як одну з найважливіших складових його професійної позиції.

Проблема суб'єкта останнім часом набула великої актуальності у зв'язку із затребуваністю в суспільстві творчих особистостей зі сформованою здатністю бути суб'єктом особистісного, соціального та професійного розвитку. На цій основі у психології відбувається становлення суб'єктного підходу, який акцентує увагу на аналізі тих утворень особистості, які забезпечують їй стійку суб'єктну позицію у світі (К.О. Абульханова-Славська, Г.О. Балл, І.Д. Бех, М.Й. Боришевський, О.Ф. Бондаренко, І.С. Булах, З.С. Карпенко, О.М. Леонтьєв, С.Д. Максименко, І.П. Маноха,

С.Л. Рубінштейн, В.І. Слободчиков, О.Б. Старовойтенко, О.В. Татенко, Т.М. Титаренко та ін.).

Основою досліджень суб'єктності є концепція людини як суб'єкта, розроблена С.Л. Рубінштейном. Учений визначав якість суб'єкта як детермінанту здійснюваних людиною змін у світі (активність), її здатність до самостійності, самодетермінації і самовдосконалення [10, с. 106]. У його трактуванні, становлення суб'єкта пов'язане з тим, що людина своїм буттям утверджує і посилює буття, індивідуальність та самоцінність Іншого.

Аналізуючи психолого-педагогічні дослідження, варто зазначити, що термін «суб'єктність» є неоднозначним. Загалом у сучасній психології можна виокремити два дослідницькі підходи щодо розгляду цієї проблеми. Перший пов'язаний із традиційними уявленнями про людину як про суб'єкта життєдіяльності, ініціатора і джерела певних видів предметної діяльності. Зокрема Л.І. Анциферова вказує, що в основі суб'єктності лежить ініціативно-творчий початок, що має екзистенціальне значення для людини, виступає умовою її життя. Особистість як суб'єкт «творить» себе, вибудовуючи простір власного життя, унікальний життєвий світ, ставить цілі і намічає життєві плани, обирає стратегії життя, створює умови для розвитку власної особистості, протистоїть тиску несприятливих соціальних і культурних чинників [1].

Згідно другого дослідницького підходу суб'єктність розглядають як властивість особистості. Багато прихильників цього підходу стверджують, що суб'єктність закладена в людині від народження у найпростішій своїй формі, у вигляді суб'єктного потенціалу, і розвивається в онтогенезі. Вона є результатом розвитку самосвідомості, найвищим рівнем розвитку особистості, основою якого є усвідомлення індивідуальних відмінностей (О.Ф. Бондаренко, З.С. Карпенко, В.О. Татенко, Т.М. Титаренко та ін.).

Важливими у контексті нашого аналізу є дослідження українського психолога В.О. Татенка. Розробляючи суб'єктно-генетичний підхід до вивчення індивіда, вчений надає суб'єктові статус творця власної психіки. Тобто, за людиною, яка є суб'єктом психічного розвитку й саморозвитку, визнаються «авторські права» не тільки в проявах психічної активності, але й у розвитку її власної психіки, відповідальної за результати свого «авторства» [11]. За теорією В.О. Татенка, суб'єктність — «це той внутрішній інтенційно-потенційний стрижень, який дозволяє індивідові скористатися унікальною можливістю, наданою йому природою і суспільством, — свідомо, цілеспрямовано, креативно включатись у взаємодію з ними і натомість ствердитися у онтичному статусі людини» [11, с. 333]. Вчений визнає суб'єктність основною детермінантою саморозвитку внутрішнього світу людини. Тобто властива людині суб'єктність не тільки реалізується нею у результаті її діяльності, але і в ній самій.

Дослідник Г.О. Балл розглядає суб'єктність у контексті особистісної свободи і пов'язує її з такими рівнями активності, в детермінації яких провідну роль відіграють внутрішні фактори особистості: ініціативний, вольовий, творчий, надситуативний, самоуправління [2]. З.С. Карпенко трактує людину як інтегрального суб'єкта, який акумулює різні плани її буття і духовно-ціннісного самовизначення. Суб'єктність є «саморушна причина сущого, універсальний принцип переходу можливих станів суб'єкта в дійсність інтенціональних предметностей... це формовияв інтенціонального воління людини з використанням психофізіологічних ресурсів організму і можливостей соціокультурних контекстів» [5, с. 159]. За О.Ф. Бондаренко, суб'єктність є мірою або якістю особистості, яка «відображає, позначає здатність її перетворити принцип свого особистісного буття на певну умову життєдіяльності, адекватну чи неадекватну, таку,

що допомагає або, навпаки, перешкоджає розгортанню, опредметненню персоналізованого індивіда у світі внаслідок його смислогенезу» [4, с. 57].

Загалом, проблема суб'єктності в сучасних дослідженнях пов'язується з наділенням людини якостями бути активною, самостійною, здатною до здійснення специфічно людських форм життєдіяльності. У широкому сенсі суб'єкт розглядається як творець власного життя, розпорядник душевних і тілесних сил; здатний перетворювати власну життєдіяльність у предмет практичного перетворення, ставитись до самого себе, оцінювати способи своєї діяльності, контролювати її хід і результати, змінювати її прийоми. Ми вбачаємо у розумінні суб'єктності педагога таку особистість, яка здатна до самовизначення і свідомої саморегуляції своїх дій на основі внутрішньо виробленої професійної позиції. Аналіз різних джерел щодо розуміння психологічного змісту суб'єктності (К.О. Абульханова-Славська, О.Г. Асмолов, Б.С. Братусь, В.В. Давидов, О.М. Леонтьєв, А.В. Петровський, К. Роджерс, А. Маслоу й ін.) дає підстави визначити суб'єктність педагога як інтегральну якість його особистості і необхідну складову професійної позиції, що проявляється у прагненні до самовизначення, самодетермінації, саморегуляції та самовдосконалення у професійній діяльності.

Формування цілей і постановка завдань статті. Хоч позиція є відносно стабільним утворенням, вона може розвиватися і змінюватися з часом. Особливо це важливо на етапі професійного становлення у вищому навчальному закладі, коли відбувається оформлення сфери основних професійних цінностей і сенсів майбутніх педагогів. З погляду на це, метою статті є обґрунтування розвитку суб'єктних властивостей особистості майбутнього педагога як важливої складової його професійної позиції.

Виклад методики і результатів досліджень. Характеристика суб'єктності як особливої якісної складової професійної позиції вимагає уточнення у зв'язку з тим, що у нашому дослідженні її носієм виступає студент вищого педагогічного навчального закладу. З одного боку, становлення суб'єктності студента обумовлене віковою специфікою, адже для багатьох час навчання у вищій школі припадає на другий юнацький період. З іншого боку, зміст і траєкторія зростання суб'єктних властивостей студента виступає одним із моментів його становлення суб'єктом майбутньої професійної діяльності.

Серед специфічних особливостей особистості студента як людини певного віку можна назвати активне ставлення до дійсності, прагнення до самопізнання, соціально активного самовизначення і самоствердження як суб'єкта учбово-професійної діяльності та соціального життя. Світоглядний пошук містить соціальну орієнтацію особистості, тобто вибір свого майбутнього соціального становища і способів його досягнення. При цьому, як зазначає Г.К. Радчук, проявляється певна соціально психологічна нестійкість, причини якої вбачають у недостатньому життєвому досвіді, що нерідко приводить до імпульсивності, розчаруванням та песимізму, скептицизму та нігілізму [9, с. 103].

Важливою характерною рисою юності є формування життєвих планів, котрі виникають як результат узагальнення цілей, які ставить перед собою особистість, а також як результат конкретизації цілей та мотивів. Зміна часової перспективи тісно пов'язана з переорієнтацією юнацької свідомості із зовнішнього контролю на самоконтроль і зростанням потреби у досягненні конкретних результатів. Часто відзначається наявність мотиваційних конфліктів, пов'язаних з інтенсивним перетворенням самих мотивів, когнітивних суперечностей, що виникають через

недостатнє знання себе, а також рольових конфліктів, котрі пов'язані з різкою зміною способу життя, статусу, ролі при вступі у навчальний заклад і навчання у ньому [7].

Становлення суб'єктності студента як професійно важливої характеристики особистості майбутнього фахівця відбувається у просторі освітнього процесу вишу і може розглядатися у двох планах: як зовнішньодетермінований професійно-особистісний розвиток, в якому породжуються та реалізуються потреби, мотиви, цілі і завдання, а також як внутрішній процес щодо особистості студента. Стосовно першого студент постає як носій активності, індивідуального, суб'єктного досвіду, що прагне до розкриття, реалізації, розгортання своїх внутрішніх потенцій. Завдання вищої школи у цьому випадку полягає в тому, щоб, створюючи відповідні педагогічні умови, допомогти студенту усвідомити потребу у самотворенні, ініціювати прагнення до саморозвитку. Підкреслюючи внутрішній аспект цього процесу, необхідно вказати на потенціал, котрий проявляється у своєрідності розвитку самосвідомості особистості студента як майбутнього фахівця. Своєрідність пов'язана з уявленням суб'єкта професіоналізації про професіоналізм як норми, закріпленої у соціальних еспектаціях, і як норми відрефлексованої (Є.О. Клімов, Н.В. Кузьміна, А.К. Маркова, Л.М. Мітіна та ін.). Зокрема, аналізуючи умови розвитку професійної самосвідомості, А.К. Маркова виокремлює взаємообумовлені процеси: усвідомлення особистістю норм, правил, моделі своєї професії як еталонів усвідомлення своїх якостей, що важливо для утворення «платформи» професійного світогляду; усвідомлення цих якостей у інших людей, порівняння себе з образом професіонала; урахування очікувань і оцінка себе як професіонала з боку інших людей; самооцінювання особистістю своїх особистісних рис за когнітивними, емоційними і поведінковими критеріями; позитивне оцінювання особистістю самої себе загалом, визначення своїх позитивних якостей, перспектив утворення позитивної Я-концепції [6]. Завдяки цьому прояснюється особистісний смисл майбутньої професійної діяльності, формується впевненість у доцільності вибору професії. Відтак, професійна самосвідомість забезпечує стійкість і стабільність функціонування людини як суб'єкта професійної діяльності, її готовність до подальшого саморозвитку в професії.

Уточнення суб'єктності як складової професійної позиції студента – майбутнього педагога пов'язане зі специфікою реалізації ним суб'єктної активності. Якщо суб'єктна позиція педагога відображає спосіб його самореалізації, самоствердження і саморозвитку в умовах реальної педагогічної діяльності, то студент педагогічного вищого навчального закладу лише опановує цю діяльність і застосовує та розвиває свою суб'єктну активність з метою особистісно-професійного саморозвитку в умовах навчально-професійної діяльності.

Студент — це суб'єкт, який, перш за все, здобуває вищу освіту. Тобто, об'єктом, на який спрямована його суб'єктна активність, виступає «освіта». Система ціннісних орієнтацій особистості, життєва позиція, накопичений особистий досвід, що оформляються в період студентства, дають можливість студентові певною мірою проявити суб'єктну позицію стосовно пропонованих умов освіти, відрефлексувати особистісний смисл освіти, здійснити суб'єктний вибір різних варіантів проходження освітніх маршрутів. До речі, характер освіти у вищій школі сприяє цьому, адже вона значною мірою орієнтована на самоосвіту і в її організації переважають форми самостійної роботи студентів. Це, з одного боку, ініціює й розвиває суб'єктну складову позиції студента, а з іншого боку — для досягнення якісних освітніх результатів — припускає її обов'язкове включення.

Конкретизація суб'єктної складової професійної позиції студента педагогічного вищого навчального закладу, тобто майбутнього вчителя, пов'язана зі встановленням «загального» й «особливого» у її співвідношенні з подібною характеристикою студента будь-якого ВНЗ. У цьому співвідношенні «загальне» визначається насамперед умовами освіти у вищій школі й підготовкою майбутнього фахівця до вступу у вільний ринок професійної праці. Так, студентові будь-якого ВНЗ, що перебуває в умовах вищої професійної освіти, суб'єктна позиція дає змогу:

- визначити особистісне ставлення і смисл одержуваної освіти;
- суб'єктно використати наявні освітні умови;
- проектувати та реалізовувати індивідуальний освітній, а згодом і професійний маршрут.

«Особливе» в суб'єктній складовій професійної позиції студента педагогічного ВНЗ обумовлюється предметом майбутньої професійно-педагогічної діяльності. Позиція педагога стосовно професійної діяльності — це позиція активного суб'єкта, який самостійно приймає рішення відповідно до внутрішніх цінностей, мотивації, переконань. Тому суб'єктність педагога відображає спосіб його самореалізації, самоствердження і саморозвитку як професіонала та має наступні прояви:

- суб'єктивна фіксація професійно-значущих способів діяльності, вироблення на цій основі власної системи дій;
- вироблення особистісних критеріїв і норм професійної діяльності;
- вихід за межі нормативної діяльності, здатність до авторського проектування особистісно значущого способу здійснення життєвих і професійних стратегій.

Отже, прояв суб'єктності є до певної міри антиподом нормативно-рольової позиції; відображає індивідуальність, авторство, суб'єктивність особистісної позиції, вихід за межі заданої діяльності, вироблення перспектив саморозвитку; надає діяльності неповторної, особистісної своєрідності.

З урахуванням специфіки педагогічної діяльності суб'єктність студента педагогічного ВНЗ можна розглядати не тільки як фактор особистісного, але й професійного становлення, тому що:

- специфіка професійної діяльності педагога зумовлює необхідність прояву Особистості однією з найважливіших умов професійної самореалізації, успішності і результативності педагогічної діяльності;
- цільова спрямованість і зміст професійної діяльності педагога орієнтовані на розвиток та реалізацію Іншої особистості, що можливо тільки в тому випадку, якщо умови професійної освіти і підготовки педагога передбачають можливість його власних розвитку й реалізації, — зокрема професійно-суб'єктної позиції;
- освітній простір студента педагогічного ВНЗ й педагога-практика збігається і є єдиним простором системи неперервної освіти, що обумовлює розгляд створюваних умов реалізації суб'єктної складової позиції студента в освіті, як однієї з найважливіших умов професійного становлення майбутнього педагога.

Аналіз суб'єктної складової професійної позиції майбутнього педагога відносно загального процесу його особистісно-професійного становлення дає підстави розглядати її як:

- фактор особистісно-професійного становлення, оскільки ініціює протікання цього процесу;
- показник особистісно-професійного становлення, тому що фіксує і виражає якість особистісно-професійного становлення у певний відрізок часу;

- характеристику ступеня особистісної, суб'єктної включеності студента в процес власного особистісно-професійного становлення, визначаючи тим самим глибинний, внутрішній рівень процесів, що відбуваються зі студентом.

Висновки та подальші перспективи досліджень. Відтак, розвиток суб'єктності є важливим аспектом становлення професійної позиції студента – майбутнього педагога. Вона ініціює особистісний і професійний потенціал майбутнього фахівця, є важливим свідченням і джерелом його активності, вибірковості, творчості, рівня включення в освітній процес, забезпечуючи необхідну якість професійного становлення. В площині «загального» суб'єктність характеризує ставлення студента до освіти і проявляється в діяльності, пов'язаній з визначенням особистісного смислу освіти, орієнтацією та вибором на цій основі умов і варіантів своєї освіти, проектуванням і реалізацією завдань освітнього процесу, оцінкою освітніх результатів і досягнень, пошуком нових смислів освіти. В площині «особливого» суб'єктність пов'язана з виробленням у майбутнього фахівця ставлення до себе як до суб'єкта професійно-педагогічної діяльності, визначає активність в опануванні рефлексивно-особистісними способами педагогічної діяльності і її творчого розвитку. Як інтегральна професійно важлива якість особистості педагога суб'єктність відображає спосіб його самореалізації, самоствердження і саморозвитку як професіонала та проявляє себе у суб'єктивній фіксації професійно-значущих способів діяльності і виробленні на цій основі системи власних дій, визначенні власних критеріїв і норм професійної педагогічної діяльності, виході за межі нормативної діяльності, здатності до авторського проектування і здійснення життєвих та професійних стратегій.

Подальші перспективи дослідження проблеми вбачаємо в обґрунтуванні, розробці та впровадженні програми психологічної підтримки і супроводу процесу розвитку суб'єктних властивостей студентів – майбутніх педагогів.

Список використаних джерел

1. Анцыферова Л.И. Психологическое содержание феномена субъект и границы субъектно-деятельностного подхода / Л.И. Анцыферова // Проблема субъекта в психологической науке. – М. : «Академ. проект», 2000. – С. 27-42.
2. Балл Г.А. Психологическое содержание личностной свободы: сущность и составляющие / Г.А. Балл // Психол. журнал. – 1997. – Т.18. – №5. – С. 7-19.
3. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 2. Особистісно орієнтований підхід: теоретико-практичні засади / І.Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – 344 с.
4. Бондаренко О.Ф. Суб'єктність як етичний вимір: у пошуках вітчизняної традиції у психотерапії / О.Ф. Бондаренко // Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії / ред. В.О. Татенко. – К. : Либідь, 2006. – С. 52-70.
5. Карпенко З.С. Картографія інтегральної суб'єктності: пост-постмодерністський проект / З.С. Карпенко // Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії / ред. В.О. Татенко. – К. : Либідь, 2006. – С. 157-176.
6. Маркова А.К. Психология профессионализма / А.К. Маркова. – М. : Знание, 1996. – 308 с.
7. Мещерякова И.А. Проблемное поле переживания студентов / И.А. Мещерякова, А.В. Иванова // Психологическая наука и образование. – 2004. – № 2. – С. 5-10.
8. Педагогика: Учеб. пособ. для студ. пед. учеб. заведений / В.А. Сластенин, И.Ф. Исаев, А.И. Мищенко, Е.Н. Шиянов. – М. : Школа-Пресс, 1998. – 512 с.
9. Радчук Г.К. Аксіопсихологія вищої школи: [монографія] / Г.К. Радчук. – Тернопіль : ТНПУ ім.В.Гнатюка, 2014. – 380 с.
10. Рубинштейн С.Л. Человек и мир / С.Л. Рубинштейн. – М.: Наука, 1997. – 191 с.
11. Татенко В.О. Суб'єктно-вчинкова парадигма в сучасній психології / В.О. Татенко // Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії / За заг. ред. В.О. Татенка. – К. : Либідь, 2006. – С. 316-358.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Anczyferova L.Y. Psikhologicheskoe sodержanie fenomena subekt i granitsy subektno-deyatelnostnogo podkhoda / L.Y. Anczyferova // Problema subekta v psikhologicheskoy nauke. – M.: «Akadem. proekt», 2000. – S. 27-42.
2. Ball G.A. Psikhologicheskoe sodержanie lichnostnoj svobody: sushhnost i sostavlyayushhie / G.A. Ball // Psikhol. zhurnal. – 1997. – T.18. – #5. – S. 7-19.
3. Bekh I.D. Vykhovannya osobystosti: U 2 kn. Kn. 2. Osobystisno oriyentovanyj pidkhid: teoretyko-praktychni zasady / I.D. Bekh. – K. : Lybid, 2003. – 344 s.
4. Bondarenko O.F. Subyektivist yak etychnyj vymir: u poshukakh vitchyznyanoyi tradyciyi u psykhoterapiyi / O.F. Bondarenko // Lyudyna. Subyekt. Vchynok: Filosofsko-psykhologichni studiyi / red. V.O. Tatenko. – K. : Lybid, 2006. – S. 52-70.
5. Karpenko Z.S. Kartografiya integralnoyi subyektnosti: post-postmodernistskyj proekt / Z.S. Karpenko // Lyudyna. Subyekt. Vchynok: Filosofsko-psykhologichni studiyi / red. V.O. Tatenko. – K. : Lybid, 2006. – S. 157-176.
6. Markova A.K. Psikhologiya professionalizma / A.K. Markova. – M. : Znanie, 1996. – 308 s.
7. Meshheryakova Y.A. Problemnoe pole perezhivaniya studentov / Y.A. Meshheryakova, A.V. Ivanova // Psikhologicheskaya nauka i obrazovanie. – 2004. – # 2. – S. 5-10.
8. Pedagogika: Ucheb. posob. dlya stud. ped. ucheb. zavedenij / V.A. Slavenin, Y.F. Isaev, A.Y. Mishhenko, E.N. Shiyanov. – M. : Shkola-Press, 1998. – 512 s.
9. Radchuk G.K. Aksiopsikhologiya vyshhoyi shkoly: [monografiya] / G.K. Radchuk. – Ternopil : TNPU im.V.Gnatyuka, 2014. – 380 s.
10. Rubinshtejn S.L. Chelovek i mir / S.L. Rubinshtejn. – M.: Nauka, 1997. – 191 s.
11. Tatenko V.O. Subyektno-vchynkova paradygma v suchasnij psikhologiyi / V.O. Tatenko // Lyudyna. Subyekt. Vchynok: Filosofsko-psykhologichni studiyi / red. V.O. Tatenko. – K. : Lybid, 2006. – S. 316-358.

Meshko O. I. Development of the subjectivity of students – future teachers as an aspect of their personal position formation. The urgency of development of the teacher's professional position and its importance in his professional activity are substantiated in the article. On the basis of the analysis of the scientific sources the unexplored aspects of the problem are singled out and the role of subjectivity in the formation of a professional position of the teacher is defined in the article. It is found that subjectivity as an integral professionally important quality reflects the way of teacher personality's self-realization, self-determination and self-development as a professional and manifests itself in subjective fixation of the professionally meaningful ways of activities and the development on this basis of their own actions, determination of their own professional pedagogical activity criteria and standards, beyond the regulatory activities, the ability of the author to design and implement the strategies in professional life. The essential-content characteristics of subjectivity as part of future teacher professional position are stated. The concept of subjectivity of the future teachers is specified. The content of future teachers' subjectivity in the context of age-peculiarities and the process of professionalization of the future specialists are analysed. The features of the development and implementation of the subjectivity as a subject of the student training, professional and social life are stated. The features of the formation of student's subjectivity in the educational space of higher educational institution as an outer determined process are described (where the student acts as the agent of the action, individual, subjective experience, striving to disclose, implement, realize his internal potential) and internal process concerning the identity of the student is stated (that manifests itself in the originality of identity of the individual student as a future teacher specialist).

Keywords: professional attitude, teacher, subjectivity, student, development of the subjectivity of students, future teacher professional development.